

Pro Patria et Libertate

(1703–2003)

Benda Kálmán:

A Rákóczi-szabadságharc és a helytörténeti kutatások*

Vitaindító előadásom gyakorlati célt kíván szolgálni. Azt fogom vizsgálni, melyek a Rákóczi-szabadságharc történetének azok a még nem, vagy csak részben tisztázott legfontosabb kérdései, amelyeknek megválaszolását elsősorban a szűkebb területre korlátozott konkrét helytörténeti kutatásoktól várhatjuk. Előljáróban mégis hadd szóljak a helytörténeti kutatások általános céljairól. Történetileg nézve a kérdést: mit várt az országos történetírás a múltban és mit vár ma a helytörténeti vizsgálatoktól. Mennyiben és miben változott a helytörténeti kutatás tárgya és célja.

1. 1872-ben jelent meg a Magyar Történelmi Társulat első állásfoglalása a megyei és községi helytörténeti vizsgálatok tárgyában, „helytörténeti íróink figyelmébe ajánlva”.¹ A tíz pontba szedett javaslat elsősorban szempontokat ad, de módszertani utasításokat is tartalmaz. Legnagyobb súllyal a „kültörténet” vizsgálatát szorgalmazta: részletesen ismertetendők a megyében lezajlott háborúk, ütközetek, országgyűlések, uralkodói látogatások és más politikai események. A „belső történet” a közigazgatás működését helyezte előtérbe, mondván, hogy a mű térjen ki a megyei vagy városi gyűlések lefolyására, részletesen ismertesse az adókat, s közölje a főbb megyei, városi vagy községi tisztviselők névsorát. Ezután következzenek az egyházi és vallási állapotok leírása, a legfontosabb persze itt is a főbb méltóságok névsorának közreadása. A közművelődési részben fel kell sorolni „a közélet kitűnőseit”, a nevezetesebb épületeket, a régészeti emlékeket, de szólni kell az iskolákról, egyletekről, a közjóléti intézményekről, sőt a bűnügyről is. Végül sor kerül a gazdaság, kereskedés és ipar, majd külön zárófejezetben a birtokos családok felsorolására és történetére.

Húsz évvel ezután készült a neves gazdaságtörténész, *Tagányi Károly* javaslata.² Tagányi szerint az 1872-es terv alap gondolata hibás, mert lexikont akar adni a terület története helyett. Javaslata szerint a helytörténeti kutatások súlypontját a megyéről a községek történetére kell áthelyezni, s a lényeg az, hogy a monográfia az illető település vagy települések legszorosabb értelemben vett saját történetét adja. A politikai események helyett az elbeszélés központjában a birtokos családok történetét kell rakni, hiszen – mondja – „a községek története tényleg ügysem egyéb, mint annak a története, hogy ment át ez vagy az a birtok vagy birtokrész egyik család vagy családtag kezéből a másikba”. A községek parasztságának, illetve Tagányi kifejezésével élve: „a birtokos földesurak alattvalóinak” történetére vonatkozó adatokat az alábbi sorrendben ajánlja csoportosítani: 1. nemzetiségi, 2. vallási megoszlás, 3. a lakosság száma és 4. jobbágyi állapotának leírása. De – ahogy írja – „itt természetesen valami összefüggő fejtegetésről szó sem lehet, hanem csak egyes amúgy is igen gyéren található adattöredékek összeállításáról”.

1924-ben jelent meg *Mályusz Elemér* átfogó tanulmánya a helytörténeti kutatás feladatáról.³ Mályusz elsősorban a gazdaság és társadalomtörténeti szempontok érvényesítését hangsú-

* Elhangzott 1973-ban Nyíregyházán, az I. Honismereti Akadémián (Szerk.)

¹ *Pesty Frigyes–Frank Vilmos*: A vármegyék történeti monográphiájának tervrajza. (A Magyar Történelmi Társulat által elfogadva és helytörténetíróink figyelmébe ajánlva.) Századok 1872. 413–416. old.

² *Tagányi Károly*: Vélemény a megyei monográphiák tervrajza ügyében. Századok 1894. 364–371. old.

³ *Mályusz Elemér*: A helytörténeti kutatás feladatai. Századok 1923–1924. 538–566. old.

lyozta. A helytörténeti kutatás fő célja „az anyagai állapot feltüntetése”, másként szólva „a lakosság számának növekedése, a népmozgalom és annak a területnek a változása, amelyben a népesség munkájából megélt”. Szólni kell a lakosság eredetéről, számának koronkénti változásáról, a bevándorlásról és elvándorlásról, de ugyanígy a föld arcáról és tagozódásáról, a jobbágytelkek és a zsellérföldek nagyságáról, valamint a gazdálkodás technikájáról is. A paraszti életforma változásaira nem érdemes különösebb figyelmet szentelni. Nem érdemes, mivel jobbágyságunk nem játszott aktív szerepet a magyar nemzet fejlődésében „hiszen leszármazottja, a mai földművesosztály még a kiegyezés utáni liberális korszakban is annyira élettelelen, mozdulatlan volt, hogy a parlamentben egy-két képviselője akadt csak legfőbbje. Alaptalan volna föltennünk, hogy múltjának megismerése – ami a magyar történeti materialisták egyik legnagyobb tévedése – átfomálhatná történelmünkön eddig kialakított felfogásunkat”. Annál fontosabb viszont „a nagyszámú köznemesség vizsgálata, amely évszázadokon keresztül egyedül volt abban a helyzetben, hogy valamit tehessen is”. Ezért tartja szükségesnek Mályusz a vármegyei élet megismerését, s többek között ilyen kérdések megvizsgálását: „Hogyan erősödik meg Mária Terézia korában az ősi magyar alkotmány betűszertini imádat, hogyan veszíti el eddigi rugalmasságát, miként alakul ki vagy talán fejlődik vissza a haladás iránti érzék”. De szükséges a nemesség vagyoni, anyagi helyzetének megismerése is, mivel a szellemi élet az eszmék terjedésének útja anyagi érdekektől éppen nem volt független. Az ilyen értelemben végzett – lehetőleg a történelmi tájak egészét vizsgáló – helytörténeti kutatások „közönséget fognak nevelni, s abban a maradiság és szalmatűz két véglete között józan konzervatívizmust ébresztenek fel”.

Talán nem is kell mondanunk, hogy ma egészen másban látjuk a helytörténeti kutatások lényegét és értelmét. Nem is csak arról van szó, hogy másként vélekedünk a nemesség történelmi szerepéről, hanem arról, hogy korunk emberét elsősorban az érdekli, amit az említett három tanulmány mindegyike mellőzhetőnek vélt: hogyan alakult a nép, mindenekelőtt a parasztság élete a történelem folyamán. Ugyanis ellentétben a korábbi szemlélettel, ma már tudjuk, hogy bár a politikai tevékenység, az ország sorsának irányítása az uraikodó osztály kezében volt, a hosszú távú történeti fejlődés hordozói az évszázadok, sőt évezredek folyamán a néptömegek voltak. Mégis életük, tevékenységük ma is homályba borul, azt mondhatjuk elfődi őket az uralkodó osztály árnyéka. Keveset, nemegyszer semmit sem tudunk arról, hogyan éltek, hogyan gazdálkodtak. Mi volt az átlagos életkoruk és mekkora volt köztük a gyermekhalandóság? Hány gyermek kellett ahhoz, hogy a társadalom önmagát újratermelje? Milyen eszközöket használtak a munkában, és hogyan nézett ki a ház, amelyben laktak? Hogyan szervezték meg a munkát, s hogyan oszlottak meg a feladatok a nagycsaládon belül? Hogyan teltek a munkás hétköznapok, s az ünnepek milyen szórakozást, örömet tartogattak számukra? Hogyan alakult kapcsolatuk a külvilággal, földesuraikkal, hogyan viszonyultak az országos politikához? A nagy műveltségi áramlatok eljutottak-e hozzájuk, ha igen, milyen úton és mennyi késéssel? Milyen törvények szabályozták a közösségi együttélést, mi volt az egyházak szerepe világnézetük és életformájuk alakításában? Hogyan látták önmagukat a társadalom és az ország egészében? – A kérdéseket még hosszan folytathatnók, de az is elég annak igazolására, hogy milyen keveset tudunk ma még a nép múltbeli életéről. Ezekre a kérdésekre pedig országos történetírásunk csak akkor tud válaszolni, ha a részletes helyi vizsgálatok feltárták az adatokat.

2. A számos kérdés közül most csak a Rákóczi-szabadságharc történetével kapcsolatos néhány problémát szeretnék kiragadni, olyanokat, amelynek megválaszolása nélkül nem tudunk a korról teljes és igaz képet adni.

Az első kérdés demográfiai. Ma sem tudjuk megmondani, hányak laktak a XVIII. század elején Magyarországon – pedig a lakosság száma, a négyzetkilométerenkénti népsűrűség sem a termelés sem a szabadságharc katonai története szempontjából nem közömbös. Korábban, még a két világháború közti történetírás úgy számította, hogy a Hunyadi Mátyás korában nagyjából 4 millió lakos a törökök végére mintegy 1,5 millióra fogyott, s látszólag ezt a számot támasztotta alá az 1715-ös és 1720-as országos, községenkénti családösszeírás is. A II. József-kori 1784-es népszámlálás viszont kereken 9 millió embert talált az országban. Ebből mintegy 1 milliót a XVIII. század folyamán telepítettek, a különbség azonban így is túl nagy: elképzelhetetlen, hogy két évtized alatt másfél millió ember, az akkori viszonyok közt (csecsemőhalandóság, járványok stb.) 8 millióra szaporodjék. A jobbágyösszeírások alaposabb vizs-

gálata során aztán kiderült, hogy azok alapján korántsem lehet a teljes adózó népességet rekonstruálni. A legtöbb esetben az összeírások nem tartalmazzák az adó alá nem vetetteket, egyrészt a kismemeseket, másrészt a zselléreket, cselédeket, szegényeket, s bizony a jobbágságból is csak azt írták be, akit nem lehetett letagadni. A családfőket feltüntető összeírásokból egyébként sem mindig derül ki, hogy kiscsaládról, vagy a felnőtt, házaspár, gyermekeket is magában foglaló nagycsaládról van-e szó, hogy négygel, öttel, vagy többel kell tehát szoroznunk. Bizonyos esetekben, amikor az anyakönyvek alapján rekonstruálták a korszak népességét, az derült ki, hogy az összeírásban foglaltaknál jóval többen, nemritkán még egyszer annyian éltek a faluban vagy mezővárosban. Mindezek alapján vannak, akik az ország lakosságát 4 millióra becsülik az 1700-as évek elején, anélkül, hogy ezt a számot igazolni tudják.

Másik gyakori hibaforrás, hogy dobálódzunk a nagy számokkal anélkül, hogy meggondolnánk. Mindnyájan tanultuk az iskolában, hogy *Bocskai István* 1605-ben 10 000 hajdúvitét telepítette le közösségi kiváltságokkal Szabolcs megye hat elpusztult községébe, a mai hajdúvárosokba. 10 000 vitéz (a számot a hajdú-kiváltság levélből vesszük) családtagokkal legalább 40 000 ember. Nem szólván arról, hogy ennyi lakosa ekkor egész Szabolcs megyének nem volt, ha ez a 40 000 ember valóban letelepedett, egy-egy hajdúváros lakossága hétezer körül lett volna, különösen, ha számításba vesszük a már előttük ott élőket is. (Ma már tudjuk, hogy korántsem volt lakatlan a terület.) Hétezer ember egy településben ma nem sok, de abban az időben az ország legnagyobb városainak, Pozsonynak, Kassának vagy Debrecennek sem volt ötezernél több lakója. Nyilvánvaló tehát – más forrásokkal igazolni tudjuk –, hogy a hajdúk nagyobb része nem élt a kiváltsággal és nem települt le a hajdúvárosokba. (Bocskai által névszerint említett kapitányaik közül nem egy később *Báthory Gábor* fejedelemtől újabb telepítési kiváltságlevelet kapott Erdélyben.)

Ma még teljes a bizonytalanság a demográfiai számítások terén, s addig nem is mondhatunk biztosat, a kutatás részletes helyi vizsgálatokkal – ahol az anyakönyvek alapján készült család-rekonstrukcióval – ki nem deríti a községenkénti tényleges lélekszámot. Ha aztán tájanként összehasonlítást tudunk tenni az összeírások és az anyakönyvek adatai közt, ha világosan látjuk a családok, háztartások nyilván szintén tájanként változó lélekszámát, az adózásban résztvevők, a kiváltsággal és mentességgel rendelkezők arányát, akkor majd következtethetünk országosan is a helyzetre. Addig csak azt mondhatjuk: a Rákóczi-szabadságharc idején legalább 1,5 millió, de legfeljebb 4 millió embert élt az országban.

A lakosság számának ismerete mellett az sem közömbös, hogy társadalmilag hogyan rétegződött, s mi volt a helyzetük a különböző rétegeknek. Országosan még csak tudjuk az osztályok, azon belül a főbb rétegek arányát, de már alig tudunk közelebbit mondani egy-egy falu, mezőváros társadalmi viszonyáról a XVIII. század elején. Nem tudjuk, a parasztság hányad része volt teljes jobbágyság, hányad része zsellér, melyik, milyen vagyoni viszonyok közt élt – így konkrétan azt sem tudjuk megmondani, mi vitte őket Rákóczi táborába. Rákóczi azt mondja Emlékirataiban, hogy amikor a tiszaháti parasztok küldöttei rátaláltak Brezán városában „előadták a nép végső nyomorát, a kétségbeesést, mely arra sürgeti őket, hogy fegyvert fogjanak”. De vajon kinek a nevében beszéltek a követek, a gazdák, a tehetős jobbágyság, vagy a zsellérek nevében? A parasztság ekkor már nem volt egységes, így érdekei is különböztek, s aligha valószínű, hogy azonos váradalommal fordultak a jövő felé. Vajon a földesúri, vagy az állami kizsákmányolás nyomta őket jobban, s ha – ahogy valószínű – a földesúri terhek voltak a súlyosabbak, mi fordította őket szembe az államot képviselő bécsi udvarral. Illetve mindnyájan szembe fordultak-e vagy rétegenként itt is különbség tapasztalható? Ismert, hogy pl. a debreceni gazdag civisek, de a hajdúvárosok parasztpolgárai is, különösen az elején, inkább bizalmatlanok voltak a felkelés iránt.

A társadalmi rétegződés mellett fontos volna ismerni az etnikai megoszlást is. Arról most nem is beszélve, hogy még számarányt is alig tudunk mondani a korban itt élő magyarok és nem magyarok viszonylatában, egy dolog megvizsgálása mindennél fontosabbnak látszanék, s ez a rác kérdés. A korszak leveleit, hivatalos iratait olvasva, a Rákóczi-szabadságharc katonai történetét ismerve, azt kell mondanunk: a kortársak szemében az egyik legkomolyabb probléma volt. Rákóczi sorozatos tárgyalásokban próbálta ezt a kemény katona-elemet a szabadságharc ügyének megnyerni, még az orosz cárt is felkérte a közvetítésre és messzemenő kiváltságok biztosítására is kész volt. Tudjuk, mindez nem vezetett eredményre, a bécsi kormány nagyobb sikerrel dolgozott – bár pontosan ma sem tudjuk (s ennek kiderítése nem hely-

történeti feladat volna), hogy végül is mivel tudta mindvégig maga mellé láncolni a rácokat. A Dunántúl déli részének falvai, a Duna–Tisza közti nagy mezővárosok, Kecskemét, Nagykőrös rettegésben éltek, s ha az 1707-es kecskeméti rác-pusztításra gondolunk, be kell látnunk, hogy nem ok nélkül. A harc irtózatossággal folyt mindkét oldalról, ahogy azt a francia követ, *Des Alleurs* tábornagy részletesen leírta egyik jelentésében, elmondva, hogy még a csecsemőket sem kímélték.

A probléma ott kezdődik, hogy nem tudjuk, mennyi rác élt ebben az időben Magyarországon. A kor irataiból úgy tűnik, mintha a szerb telepek ebben az időben mélyen benyomultak volna a korábban és ma is magyarlakta területekre. A Dél-Dunántúlon, a Duna mentén, a Duna–Tisza közének déli részén mindenütt rácokkal találkozunk. Azt tudjuk, hogy a XVII. század elején, a 15 éves török háború pusztításai nyomán megindult beszívárgásuk a Délalföldre, majd a század végén sor került tömeges áttelepítésükre. Az 1860-as években Szerbiába is benyomuló szövetséges keresztény csapatok visszavonulásakor az ipeki pátriárka, *Csernojevics Azrén* vezetésével nagytömegű szerb hagyta ott a török uralmat és költözött hazánkba. Az egykorú emlékezés 800 000 szerb áttelepülésről szól, az újabb történeti kutatás viszont azt mutatta ki, hogy megközelítően sem jöttek ernyien, sokkal kevesebben voltak. De hát mennyien? S honnan adódik az a látszat, hogy egyes dunántúli megyékben többen voltak, mint a magyarok? Mennyi lehetett számuk Magyarországon ebben az időben, s mi lett velük később? Felőrlődtek a kegyetlen harcokban? Beolvadtak? Egyáltalában: mindenütt szemben álltak a magyar lakossággal?

Megyénként, ezen belül községenként meg kellene vizsgálni ezt a kérdést, amelyre bőséges forrásanyag található levéltárainkban, még összeírások is. Ma még csak találgatjuk, vajon túlértékelt-e a korabeli magyar közvélemény és maga Rákóczi is a rác-veszélyt, vagy reális problémát érzékelt? Ahogy azt is, min bukta meg a sorozatos megbékélési törekvések? Jobban kellene ismernünk a rác falvak társadalmi összetételét, gazdasági, fejlettségi fokát, életformáját ahhoz, hogy ezekben a kérdésekben biztosabban tájékozódhassunk.

Egy másik, csak felületesen ismert tényezője a társadalmi alakulásnak a vallási kérdés. Rákóczi emlékirataiban azt mondja, seregének kilenczted része reformátusokból állt. Vajon ez volt az arány a lakosságon, illetve a magyar lakosságon belül is? Nem látszik valószínűnek, de hogy mennyi volt, nem tudjuk. Ismerjük azt a közvetlen hatást, amit a XVIII. század elején az egyházak gyakoroltak a közgondolkodásra, a világnézetre, és a politikai magatartásra is, de ismerjük azt az általános elkeseredést is, amit az udvar erőszakos ellenreformációja a társadalom protestáns részében, osztály-hovatartozástól függetlenül kiváltott, s ami a felkelés első éveiben, egészen az 1705-ös szécseyi országgyűlés vallásügyi rendelkezéséig annyira nehézséget okozott a fejedelemnek és környezetének, néha valósággal megbontva a fölkelők táborának egységét. Másrészt azt is tudjuk, hogy a katolikus klérus ellenséges álláspontot foglalt el a kuruc szabadságharc kérdésében, a főpapság, néhány kivételtől eltekintve, kitarított Bécs mellett, s álláspontja nyilván nem volt hatástalan a katolikus hívek egy részére. Közelebb vinne bennünket a Rákóczi-szabadságharc belső kérdéseinek megismeréséhez, ha meghatározhatnánk a lakosság hovatartozását – és ez ismét olyan kérdés, amelyhez csak a község- és tájtörténeti kutatások révén lehet közelérférközni.

Nem ismerjük eléggé a kuruc államapparátus működését és hatékonyságát sem. A központi szervek feladatát, határkörét nagyjából tisztázta a történetírás, ismerjük működésük elvi rugóit, de alig-alig tudunk valamit arról, hogy belenyúlt-e, és ha igen, milyen sikerrel a földesúr és jobbágya viszonyába is. Eljutott-e egyáltalán a nemzeti államigazgatás közvetlenül a jobbágyfalvakig, vagy itt a fejedelmi hatalom mindvégig csak áttételesen, a megyékben és a földesurakon keresztül érvényesült?

Bánkúti Imre legutóbb igen szép és részletes monográfiában vizsgálta meg Rákóczi Gazdasági Főtanácsának működését, a működést irányító elvi szempontokat, a központi elképzeléseket, amelyek a nemzeti abszolutizmus alapjait igyekeztek megteremteni. Nem tudjuk azonban hogyan, s mivé lett a megyei, városi és falusi gyakorlatban a központi elmélet, miben gáncsolta el a nemesség az előtte nem rokonszenves tényezőket. A katonának állt jobbágyok sorozatos panasza, a fejedelemhez beadott kérvényei és a megyei jegyzőkönnyvek bejegyzései azt sejtetik, hogy a nemesi megye sikerrel állt ellen a parasztság állami adóztatásának éppen úgy, mint az állami jövedelmek fölül független központi szervek általi beszedésének. De hogy a

megyei ellenállás mindenütt azonos értékű volt-e vagy sem, s hogy konkrétan hogyan működött a gyakorlatban a közigazgatás, azt nem vizsgáltuk meg. Ahogy még ma sem tudjuk megmondani, befolyásolta-e, (fejlesztette vagy korlátozta?) Rákóczi abszolutizmusra törf állama a városi és mezővárosi önkormányzat fejlődését. Pedig a jegyzőkönyvek erre vonatkozóan sok adatot tartalmaznak, csak éppen rendszeresen még senki sem nézte meg őket.

Számos kérdőjel merül fel, ha a termelést, a mezőgazdaságot vagy az ipart nézzük. Mit és hogyan, milyen eredménnyel termelt a korabeli jobbágyság? Csak nagyon keveset tudunk róla. Sötétben tapogatózunk a korszak városi és mezővárosi céhei iparának működését illetően is. *Heckenast Gusztávnak* a Rákóczi-szabadságharc hadiiparával foglalkozó, a kérdést központi szinten először összefoglaló művében⁴ lépten-nyomon ilyen kifejezésekre bukkantuk: „Úgy látszik...”, „valószínű...”, „föltehető”. Ezt a bizonytalanságot – akár a vashámorok működéséről, akár az ágyúöntésről vagy salétromfőzésről van szó – csak a helyi kutatások tisztázhatják. Ezekben a kérdésekben fokozott segítséget adhatnak a rokontudományok, elsősorban a néprajz, de a nyelvészet is, amelynek eredményeit még alig-alig építhettük be a történettudományba.

Említsem-e a kereskedelem történetét, amelynek jobban ismerjük a nagy nemzetközi szintjét (a fejedelem külföldi fegyver- és posztóvásárlásait), míg honi viszonylatairól csupán annyit tudunk, hogy volt és hogy a mezővárosi vásárok és a falusi szekerezők komoly szerepet játszottak benne. Azt is tudjuk, hogy a fejedelem számos útlevelet adott ki török szekerezőknek (Kecskemét 1707-es rác-dúlása alkalmából közülük többet meg is öltek, árujukat elrabolták, amiből még diplomáciai ügy is keletkezett), de ezek útját az országban ugyanúgy nem ismerjük, ahogy a hazai kereskedőket sem, s ahogy nem tudjuk, egy-egy vásár hatósugara mennyire terjedt és hogy azon az állatokon kívül milyen áruk, mennyiért cseréltek gazdát.

Külön terület s talán a történeti élet minden ága közt a legkevésbé felderített a kor művelődése, szellemi fejlődése. Teljesen sötétben tapogatózunk a korabeli iskolákat illetően. Még azt sem igen tudjuk, hogy nagy kollégiumainkban mit tanítottak, hát még azt, hogy nyomot hagyott-e a tanárok világnézetében, a tanterven a korai felvilágosodás. Mit adnak az elemi iskolák, egyáltalán a falvak hányad részében volt ekkor iskola? Igaz-e az a sejtés, hogy a protestáns felekezetek nagyobb súlyt helyeztek a népiskolázásra, mint a katolikusok? Kik tanítottak a különböző alsó fokú iskolákban, mit és milyen hatásokkal? Jóformán csak kérdéseket tudunk még föltenni, a választ itt is csak a helyi kutatások adhatják meg.

Nagyon fontos volna az egyház, a papság helyzetének, befolyásának megvizsgálása. A falvak, nem egyszer kisebb mezővárosok esetében is a pap volt az egyetlen magasabb iskolát végzett ember, s befolyását még fokozta a népnek hivatása iránti tisztelete. Nincs a korabeli életnek jelentősebb aktsa, melyben az egyháznak le lett volna része, protestáns, főleg református falvakban, mezővárosokban pedig a világi és az egyházi vezetés – a presbitériumok és a tanácstagok azonossága révén – még sokáig teljesen azonos volt. A kor prédikációs irodalma valóságos ismeret-népszerűsítés, a példák, a történetek feltárják a lelkész műveltségét és megmutatják azt, amit közvetített, melyből a kor eszméire és törekvéseire következtethetünk.

Többet kellene tudnunk a paraszti közösségek belső életéről, a mindennapi élet szabályozó közösségi normáiról – amelyek vidékenként, nemzetiségenként és ezen belül is felekezetenként változtak –, az erkölcsről és szokásokról. A különböző községi, egyházi jegyzőkönyvek, a megyei levéltárakban és az Országos Levéltárban őrzött bírósági iratok valóságos kincsbányái az egykorú élet hétköznapiainak.

A felsorolást még folytathatnám, de a szándékom csupán az volt, hogy ráirányítsam a figyelmet: a Rákóczi-szabadságharc történetének számos olyan, ma még csak kevéssé vagy sehogyan sem ismert kérdése van, melynek megválaszolása fontos volna, amelyre azonban az országos történetírás csak akkor tud választ adni, ha a helytörténeti kutatások, a települések, kisebb történelmi tájak viszonylatában feltárták az adatokat.

Benda Kálmán

⁴ *Heckenast Gusztáv: A Rákóczi-szabadságharc. Művelt Nép. 1953.; Fegyver és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban. Akadémia, 1959.*